

Ігор Держко

Історичне значення Реформації

Реформація належить до тих духовних та соціально-політичних явищ, які сформували нову історичну епоху та нове трактування сутності віри, релігії, церкви. Реформація задекларувала нові взаємини між духовною та світською владою, чітко визначила їхні повноваження та взаємний вплив один на одного. Настільки ж актуальною для процесів Реформації стала проблема людини, її відповідальності за власну долю, її здатності бути як виразником соціуму, так і активним фактором впливу на суспільні, економічні та політичні процеси.

Попри великий масив дослідницьких робіт, які аналізують сутність змін, зумовлених протестантським рухом, донині дана проблема не вичерпана. З огляду на більш як 500-річну історію появи феномену Реформації, ми відкриваємо нові пласти в її невинному становленні, вмінні та здатності захистити себе. Ще яскравішою є форма творення нової екзегетики християнської доктрини з унікальним трактуванням та поясненням Святого Письма в цілому та окремих його елементів.

Переважаюча більшість теологів та соціальних філософів звертала увагу на раціональні елементи в становленні та русі реформаторства, констатуючи занепад Католицької церкви та відверті зловживання кліру щодо пастви. Власне, у невідповідності діяльності католицького священництва, єпископату на чолі з Папою, бачили спонукальні чинники, які розв'язали протестантизм. Він є рухом протесту та опору невігластву, зловживанням, корисливості та відвертій злочинній діяльності тогочасної церкви.

Ульріх фон Гуттен відкрито звинувачував її керівництво у тотальному занепаді католицизму, порівнював діяльність чорних та білих священників з діями злочинців та бандитів. Вимагав тотальної заміни керівництва та своєрідного невинного очищення від порушників та вульгаризаторів. Але практика заміни управлінців, лідерів, які знеславили себе, не призводила до позитивних змін. Нові керівники, з часом уподібнювалися до своїх попередників, а то й ставали відверто гіршими.

Еразм Роттердамський, мислитель та ерудит цієї самої епохи, зазирнув глибше у сутність проблеми. Він вважав, що аморальність зловживань та відверта злочинність зумовлена і опосередкована участю пастви у діянні кліру. Власне, паства почуває себе комфортно, спокійно, і не прагне самовдосконалення, не шукає складних шляхів порятунку душі та спасіння власного Я, потакаючи діям кліру. Паства закриває очі на примітивізацію церковних звернень, закликів. Паству задовольняє послаблення у трактуванні гріха. Паства свідомо не звертає увагу на відверту неканонічну діяльність кліру, бо прагне, аби клір був менш принциповим, поверхневим, та потакав малим та середнім гріхам і відвертій аморальності.

Таке трактування гріха теж позбавляло окрему людину персональної відповідальності. Як і в першому випадку (фон Гуттен), так і в даному, окреме Я розчиняється в масі собі подібних і перекладає на цю масу відповідальність, будучи соціально-залежним від неї.

Геніальність пропозицій Мартіна Лютера, у порівнянні з двома попередниками в тому, що він прагнув максимально зберегти самостійність волевиявлення та волевчинення кожної особи. Як би тебе не лякала влада, і наскільки б тебе не поглинала юрба схожих на тебе, ти маєш здатність унезалежитись подумки та визнати себе суб'єктом, автором власних вчинків та сформуванню своєї ж здатності за них відповідати. “Моя вина у моїх проступках” (*mea culpa*) засвідчує черговий етап емансипації людини як особи, розпочатий ранніми християнами в I–III ст. та активно продовжений мислителями-реформаторами у XVI ст.

Не знімаючи поняття вродженої гріховності, Лютер радикально стверджує, що людині, наскільки б вона не впала низько, дано усвідомити власне падіння, їй же дано знайти духовні засоби покаяння та спокути. Особливо важливим є те, що Лютер застерігає від т. зв. зовнішньої атрибуції каяття в гріхах. Згідно з його трактуваннями, Бог настільки всемогутній та всюдисущий, що не потребує додаткових прославлянь, подаянь та публічних звернень. Тільки внутрішнє каяття веде до спокути гріха. Настає дуже важливий соціально-теологічний суспільний злам, не знаний раніше. Якщо до того на священників та церковну практику покладалися основні надії з порятунку грішників, то тепер спасіння душі має стати магістральною лінією усієї життєвої біографії самодостатньої особистості. Каяття, спокута, самоусвідомлення, самодокір – стають невід'ємними елементами щоденної духовної праці.

До святих справ, до служіння Богові напряму належить і щоденна копітка праця, виснажена трудова аскеза, стан максимальної напруги та бадьорості у виробничих та інструментальних операціях промислового та аграрного підприємництва. Ця марудна, на погляд попередників, щоденна праця, переходить з вульгарної сфери у секулярну, світську, якщо її якісна продукція є суспільно необхідною, отож, освяченою Богом, та торує дорогу у сакральні сфери. Формується нове, більш ефективно, побудоване на зворотніх зв'язках, відношення людини до Бога, без посередників, без зловісних викривлень церковної практики. Постає великий соціально-економічний винахід, енергія якого спонукає до бурхливого становлення буржуазного суспільства, в якому задекларовані права людини набувають політичного визнання, та ще більше посилюють стрімкий ріст капіталізму.

Парадоксально, що франко-романське Відродження в художній творчості своїх сподвижників та у філософських трактатах мислителів акцентувало увагу на виключно світлій стороні людського Я і благодатних перспективах розвитку суспільства. У живописі, скульптурі, архітектурі, музиці стверджувався тріумф людини як гуманної істоти, богоподібної та могутньої, цей титанізм породив применшення та забуття ролі Творця у нашому житті. Ідея антропоцентризму потіснила ідею теоцентризму попередньої епохи Середньовіччя. Така, здавалося б, радикальна емансипація, не спонукала до перегляду взаємин “людина-церква” та не поглибила подальшої суб'єктизації нашого Я, як господаря власних переконань та автора власних вчинків. Людина прагнула стати богом, невпинно віддаляючись від нього. Її яскравий титанізм породжував протилежне – найтемніші вади, найхтивіші збочення набирали росту й популярності, як форма екзальтації та самореалізації значної групи громадян ренесансної епохи.

Германський Ренесанс, не пориваючи з основними традиціями католицизму, не дискредитує принцип теоцентризму, зосереджує нашу увагу на тіньових аспектах людської душі, на несвідомій складовій нашого Я, наповненій невгамовними пристрастями, тілесними жаданнями, а то і відвертим переродженням у щось відверто гріховне.

Пітер Брегель, Ієронім Босх, Дюрер передбачили крах романського антропоцентризму, як спрощеної конструкції людського Я, яка свідомо закриває очі на темне, недосконале, відверто антигуманне. Оптимізм германців, як на мене, куди масштабніший. Маючи сміливість змалювати все інфернальне, пекельне, вони настільки ж послідовно надають людині духовних сил подолати свої недоліки власними зусиллями. Вони, як і Лютер, не шукають виправдань у гріхах влади та у деперсоналізації особи в юрбі. Цей шлях до порятунку, шлях до емансипації виявився значно продуктивнішим.

Антропоцентризм породив розчарування та падіння, вульгарний гедонізм та тілесну розпусту. Германський Ренесанс та Реформація не прагнули відродити античні цінності, як основу абсолютної істини. Вони прагнули привернути увагу до практики морального буття перших християнських громад та провести ще глибшу екзегетику християнського віровчення, яке з часом перейшло у герменевтику християнства як філософської доктрини.

Франко-романський Ренесанс після глибоких розчарувань у гуманістичних принципах, повернувся до монархізму в абсолютному його виконанні. Германці з англо-саксонцями, що приєдналися до них, торували шлях до реалізації людських свобод та прагнень душі у змінах, які спонукали конституційні монархії та завершили кінцевою емансипацією людського Я, як феномену та суб'єкту декларації прав людини й громадянина.

Без сумніву, така емансипація багато в чому ще декларативна. Її утвердження невіддільні від забезпечення прав національностей та етнічних меншин. Досвід психоаналізу, аналітичної психології та інших дисциплін, які вивчають тіньові приховані складові людини неklasичного типу, опирається на здобутки естетики, етики та теорії особи Ренесансу та Реформації загалом. Постнеокласична епоха вимагає ще глибшого вивчення надбань попередніх часів. Динамічні конструкції, як соціуму, так і людини, запропоновані в час становлення протестантизму, можуть знайти продовження у пошуках форм стабілізації сучасного соціального та політичного життя.